

[B] **MONDIGE STEDELINGEN AAN DE NOORDZEE.
ENTHOUSIAST HISTORISCH WERK VAN
WIM BLOCKMANS**

Hoogleraren aan Nederlandse universiteiten markeren de aanvang van hun emeritaat vaak met een afscheidscollege. Daarin blikken ze terug op hun academische loopbaan en richten nog eenmaal de schijnwerpers op hun bijdrage aan de wetenschap. Zo vertrok ook Wim Blockmans (*1945) op 17 september 2010 bij de Leidse universiteit. Maar Blockmans hield het niet bij een rede. Hij presenteerde er tevens zijn vuistdikke *Metropolen aan de Noordzee*.

Dit boek is Blockmans' bijdrage aan Bert Bakkers tiendelige reeks *De Geschiedenis van Nederland*. Hij neemt daarin de volle en late middeleeuwen voor zijn rekening. Voor de auteur moet de verleiding dan ook groot zijn geweest een synthese te bieden waarin hij eerder werk samenbalt. Aan dat euvel ontsnapt *Metropolen aan de Noordzee* niet helemaal. Zo heeft Blockmans eerder en beter beschreven hoe de Bourgondische hertogen en hun Habsburgse

Kraanplaats in Brugge. Detail uit een portret van Jan van Eyewerve door Pieter Pourbus uit 1551, Afbeelding Groeningemuseum Brugge.

opvolgers tussen de late veertiende en de zestiende eeuw de Lage Landen in een staatsverband samenbrachten. Toch zal dit boek uitgroeien tot een klassieker in de Nederlandstalige historiografie.

Ditmaal gaat Blockmans' aandacht immers niet zozeer uit naar vorsten als wel naar stedelingen, zowel arme als rijke. Hij wil weten in welke bedrijfstakken ze werkten, wat ze aten, hoe ze zich vermaakten en hun vrijheid bewaakten. Tijdens de late middeleeuwen groeiden de Nederlanden uit tot de draaischijf van de West-Europese economie en vervolgens verplaatste het centrum van de wereldhandel zich van de Middellandse Zee naar deze streken. Het waren stadsbewoners die deze overgang bewerkstelligden en Blockmans vertelt ons hoe ze dat deden. Dus lezen we onder andere over de activiteiten van Atrechtse lakenhandelaars, Brugse geldwisselaars en Antwerpse kunstenaars.

Deze drie voorbeelden zijn niet geheel lukraak gekozen. Achtereenvolgens waren Atrecht, Brugge en Antwerpen de toonaangevende Nederlandse steden. In de late zestiende eeuw zou die laatste stad haar leidende positie definitief kwijtraken aan Amsterdam. Bij iedere overgang verdubbelde het maximale inwonertal van de desbetreffende steden. Dat liep op van niet meer dan vijftienduizend in het dertiende-eeuwse Atrecht tot tweehonderduizend in het Amsterdam van de (Noord-Nederlandse) Gouden Eeuw. Dergelijke overgangen gingen steevast gepaard met economische en politieke crisissen. De jaarmarkten van Champagne, waar Italiaanse kooplieden Atrechtse lakens kochten, leden in de late dertiende en vroege veertiende eeuw zeer onder de territoriumdrift van de Franse koning Filips IV. Nadat de Bruggelingen in 1488 Maximiliaan van Habsburg een tijdje hadden gegijzeld en ze vervolgens hadden geweigerd zijn gezag te erkennen, beval deze vorst dat vreemde kooplieden zich zouden vestigen in Antwerpen. Toen bijna een eeuw later Alexander Farnese Antwerpen in naam van Filips II innam, liet hij protestanten de keuze tussen bekering of emigratie. De helft van de Antwerpenaren koos voor die laatste optie.

Maar Blockmans maakt ook aannemelijk dat onderliggende, structurele factoren nog belangrijker waren bij dergelijke verschuivingen. Zonder een vrije toegang tot de Noordzee kon een stad haar dominantie niet behouden. Engelse wol, Baltisch

graan en oosterse specerijen bereikten de Nederlanden immers over zee. Kazen, ijzerwaren en wandtapijten, om slechts enkele voorbeelden te noemen, werden van hieruit verscheept. Atrecht lag echter te ver van zee en om de meest nabije havens werd voortdurend gevochten, het Brugse Zwin verzandde en nadat de Habsburgse vorsten Antwerpen weer onder controle hadden gekregen, blokkeerden de Zeeuwen de Schelde. De Noordzee vormt dus al het ware de achtergrond waartegen Blockmans zijn drama ontvouwt.

Dat doet hij in drie delen. Na ruwweg twee eeuwen van expansieve groei, van 1100 tot 1290, volgt tot circa 1430 bijna anderhalve eeuw van stagnatie. Ten slotte trokken tijdens de volgende honderdvijftig jaar eerst Brugge en later Antwerpen de Europese handel naar zich toe. Deze grote lijnen verhullen belangrijke regionale verschillen. Hoewel de economische groei zich vanaf de twaalfde eeuw in de buurt van de zee en dus in het westen voltrok, verschoof het zwaartepunt ervan langzaam van het zuiden naar het noorden: van Artesië, over Vlaanderen en Brabant naar Holland. Ook diende de veertiende-eeuwse recessie zich in Brabant veel later en in gematigder vorm aan dan in Vlaanderen. De zestiende-eeuwse groei was dan weer ongelijkmatig verdeeld en versterkte nog de toch al grote inkomensverschillen tussen arm en rijk.

Zo is Wim Blockmans' *Metropolen aan de Noordzee* als het ware het spiegelbeeld geworden van Fernand Braudels (1902-1985) beroemde opus over de Middellandse Zee ten tijde van Filips II.¹ Blockmans' verhaal is al even gelaagd als dat van de Franse meester en net als zijn voorganger hecht hij veel belang aan geografische wetmatigheden en aan de consequenties van menselijk ingrijpen voor het leefmilieu. Zo leert de lezer dat de Hollanders zich in de late middeleeuwen op veeteelt en dus op zuivelproductie gingen toeleggen omdat de bodems in hun graafschap waren verschaald en ingeklonken ten gevolge van het vele turf steken.

Ondanks alle aandacht voor structuren gaat het Blockmans dus uiteindelijk toch vooral om mensen in het verleden. Bewonderend legt hij bijvoorbeeld uit hoe diezelfde inklinking van de bodem Hollanders er ook toe aanzette dijken op te werpen, afwateringssluizen te bouwen en waterschappen op te richten. Het drooghouden van

de verlaagde en drassige Hollandse bodem vereiste dus veel samenwerking en overleg.

Al even enthousiast verhaalt Blockmans over 'Willem die Madoc schreef', de auteur van het dertiende-eeuwse dierenepos *Reinaart de Vos*. Diens striemende kritiek op vorsten, edellieden en geestelijken intrigeert nog steeds en in tien prachtige bladzijden legt Blockmans uit waarom dat zo is. Blockmans' sympathie ligt dan ook, zoals ik hierboven al vermeldde, bij de mondiges middeleeuwse stedelingen. Hoewel verdeeldheid voortdurend op de loer lag, hadden zij een scherp oog voor het algemeen belang en slaagden zij erin hun gemeenschappen tot grote bloei te brengen. De merktekens die zij in de vorm van hallen, belforten, kerken en stadhuizen achterlieten, roepen hun leefwereld voor ons op.

Dat wij iets van die wereld begrijpen, danken wij niet het minst aan het oeuvre van Wim Blockmans, of preciezer aan dat van vader en zoon Blockmans. In 1934 studeerde Wims vader Frans (1911-1962) af aan de Gentse Universiteit. Zijn verhandeling over het Gentse stadspatriciaat tot 1300 werd enkele jaren later uitgegeven.² Het was bij mijn weten de eerste Nederlandstalige historische studie naar factiestrijd in een middeleeuwse stad. Het boek was baanbrekend en tot op heden wordt het heel geregeld geciteerd, ook in *Metropolen aan de Noordzee*. Dit boek is dus niet alleen een prachtige studie naar steden en stedelingen in late middeleeuwen. Het laat zich ook lezen als een hommage aan Fernand Braudel en Frans Blockmans. Ik zal er alvast vaak naar teruggrijpen en ik ben ervan overtuigd dat dit niet alleen voor mij, maar voor tal van lezers geldt.

HANS COOLS

WIM BLOCKMANS, *Metropolen aan de Noordzee*.
De geschiedenis van Nederland. 1100-1560,
Bert Bakker, Amsterdam, 2010.

Noten

- (1) F. BRAUDEL, *La Méditerranée et le Monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II*, Armand Colin, Paris, 1949.
- (2) F. BLOCKMANS, *Het Gentsche stadspatriciaat tot omstreeks 1302*, De Sikkels, Antwerpen, 1938.